

איראן והטרור השיעי – מערכת קבלת ההחלטות באיראן ויחסי הכוחות בין מוקדי הכוח

ד"ר אורי גולדברג (עמית מחקר, ICT)

יולי 2018

רקע היסטורי

הרפובליקה האסלאמית של איראן היא "ראשית הצירים" של השיעה הפוליטית במזרח התיכון. מהי "השיעה הפוליטית"? כוונתי היא להבנה של זהות ותרבות שיעית, כמו גם משאבים קהילתיים וחברתיים שיעיים, כמצע ליצירתו של כח פוליטי בעל תפישת עולם רחבה. הפיכתה של השיעה לפוליטית לא היתה ענין מובן מאליו. מסורתית, כבר במאה התשיעית קבע האימאם השישי של השיעה שמנהיגי הקהילה השיעית לא יבקשו לעצמם סמכות פוליטית ביצועית. עד למהפכה של 1979 באיראן, השיעים ברחבי המזרח התיכון היו עדה דתית שנאבקה על אינטרסים מגזריים מול עדות אחרות. הנסיבות הפוליטיות שנוצרו באיראן משנות ה-60 של המאה העשרים חוללו עימות בין השאה הסמכותני והמתמערב ובין קבוצה קטנה של אנשי דת בהנהגתו של האיאתוללה רוחאללה חומייני. חומייני, שבילה 16 שנים בגלות, ניסח במהלך התקופה הזו תיאוריה שלטונית לפיה אנשי הדת דווקא רשאים ואף חייבים לבקש לעצמם את השלטון הפעיל במדינה. המהפכה שהתרחשה באיראן ב-1979 לא נהגתה במקור כמהפכה אסלאמית. כמו מהפכות עממיות אחרות שהתרחשו באיראן במאה ה-20, גם זו היתה מהפכה של קואליציה שכוונה להדיח את השאה המכהן. מוביליה, שכללו יסודות שמרניים וליברליים כאחד, הניחו שהם יכולים לעשות שימוש בכח המאחד של השיח הדתי על מנת לגייס מגזרים שונים בציבור. הם הופתעו כאשר גילו שהאופוזיציה הדתית רואה עצמה כשירה לתפוס את השלטון, והופתעו עוד יותר לאחר שהקמת הרפובליקה האסלאמית לפי מודל "שלטון חכם הדת" אושרה במשאל עם.

הרפובליקה האסלאמית החדשה בלתה את העשור הראשון לקיומה במלחמה קשה והרסנית. במשך מספר שנים ניסו שליטיה של איראן לקדם מהלך של "יצוא המהפכה האסלאמית". הבשורה הפוליטית השיעית שלבה בין רטוריקה אנטי-אימפריאליסטית להגנה על שיעים שנמצאו במצוקה (בלבנון, למשל). ובכל זאת, הפוטנציאל ליצירתה של תנועה שיעית פוליטית גדולה לא מוצה מעולם. הניסיונות האיראניים לייצא את המהפכה גוועו מספר שנים לאחר הקמתה של הרפובליקה האסלאמית. הקהילות השיעיות במזרח התיכון ובתת-היבשת ההודית לא מיהרו לאמץ את מודל "שלטון חכם הדת" (וליא-א-פקיה) כמתווה להתפתחות פוליטית. המצוקות הפוליטיות הספציפיות של אותן קהילות שיעיות – ממדיניותו התוקפנית של סדאם חוסין בעיראק ועד לאפליית השיעים בסעודיה ובבחריין – לא זכו למענה תחת שלטון אפשרי של חכם הדת. לכך ניתן להוסיף גם התנגדות עקרונית לרעיון ותפישתו כחריגה בוטה מן המסורת השיעית.

אופיו של המאבק הפוליטי באיראן

מאז סיום מלחמת איראן-עיראק ומותו של חומייני, נמצאת איראן במצב של מאבק פנימי על המשך דרכה של הרפובליקה האסלאמית. השלב הראשון של המאבק התנהל בין "שמרנים" ל-"רפורמיסטים". הראשונים היו אלו שבקשו להעמיק את בידודה של איראן מן העולם ולדבוק בתורה המהפכנית והדתית באופן נחרץ ובלתי מתפשר. השניים קידמו שיח של "מתיונות" ו-"דיאלוג" וקראו להתקרבות אל המערב. בעיני העולם, המאבק הזה דמה מאד לימי הסוף של המלחמה הקרה. הנחת המוצא היתה שבסופו של דבר ינצחו חסידיה של הדמוקרטיה (או של הגרסה הקרובה ביותר). אבל איראן אתגרה את המוסכמות הגלובאליות ודווקא השמרנים הם אלו שלקחו לידיהם את מרבית מוקדי הכח במדינה.

השלב השני של המאבק, המתנהל ממש בימים אלו, מוגדר באיראן כמאבק בין "מהפכנים" לבין "רפובליקנים". המערב והיחס אליו אינם מוקד המאבק הנוכחי. שני הצדדים מציבים חזונות מתחרים לגבי עתידה של הרפובליקה האסלאמית.

המהפכנים, שהכח הבולט בשורותיהם הוא משה"מ, סבורים ששרידותה וחיוניותה של איראן תלויות ביכולתה לאתגר את הסדר האזורי והעולמי הקיים. על פי גישתם, איראן חייבת לקיים מדיניות חוץ פרו-אקטיבית המתחזקת נוכחות והשפעה במדינות האזור, בעולם בכלל, ובעצם בכל מקום בו אינטרסים איראניים עשויים להיות מוכרעים. ארגז הכלים האיראני רחב ועמוק, וכולל סיוע והכשרה של ארגוני טרור, חתרנות פוליטית ובעיקר ניסיון לחתור ליצירתו של אותו כח שיעי פוליטי חוצה-גבולות.

הרפובליקנים, המונהגים כיום על ידי נשיא איראן (חסן רוחאני), משוכנעים שאיראן חייבת להשתלב בסדר העולמי הקיים על מנת להמשיך ולשגשג כרפובליקה אסלאמית. הם אינם "רפורמיסטים" בסגנון מיכאיל גורבצ'וב, החותרים לשינוי (וודאי שלא לביטול) השיטה השלטת. מדיניות החוץ הרפובליקנית מכוונת לאינטגרציה של איראן אל תוך העולם. רוחאני לא שש לעימותים וסולד מן האפשרות לאחדות "שיעית" על חשבון אינטרסים לאומיים איראניים.

המנהיג העליון חמנאי הוא, ככל הנראה, מהפכן על פי נטיות לבו. עם זאת, התנהלותו במהלך השנה האחרונה מדגימה מודעות לכך שהציבור האיראני אינו תומך ברובו בסדר היום המהפכני. המנהיג, שסובל מסרטן ערמונית סופני, מבקש להשאיר עם לכתו רפובליקה אסלאמית יציבה. כך נראה שלמרות דעותיו הפוליטיות הוא מעניק גיבוי זהיר לרוחאני ולרפובליקנים.

הסכם הגרעין ופרישת ארה"ב

אישורו של הסכם הגרעין (JCPOA) היווה נצחון גדול לרפובליקנים. דרכה של איראן נראתה סלולה לקראת השתלבות בקהילה הבינלאומית ובהסדרים אזוריים פוטנציאליים. המנהיג העליון, שבקש לאזן את המאבק הפנימי, אפשר לאנשי משה"מ פעילות חופשית יחסית במסגרת מלחמת האזרחים הסורית וגם בזירה התימנית. גם רוחאני לא התנגד, מתוך מחשבה שעדיפה התמקדות משה"מית בסוריה מאשר התמקדות משה"מית באיראן גופא. קאסם סולימאני ואנשיו נצלו את מצב העניינים הפוליטי בתוך איראן על מנת להעצים בצורה משמעותית את נוכחותם בזירות העימות השונות ברחבי המזרח התיכון. הנוכחות האיראנית בסוריה שודרגה טכנולוגית ותשתיתית, וכך גם בתימן. אנשי מיליציות שיעיות מפקיסטאן, אפגניסטאן ועיראק הגיעו להלחם בסוריה, והשהות המשותפת בשדה הקרב סייעה רבות ליצירתו של ציר שיעי "אנושי". עם זאת, קשה לזהות סדר יום אסטרטגי המובל על ידי אנשי משה"מ. גם המסדרון הקרקעי השיעי טרם קרם עור וגידים.

אנשי משה"מ עסוקים בעיקר בשמירה על נוכחות והשפעה בזירות הפעילות שלהם (בהקשר הישראלי – לבנון, סוריה, עזה). יש למשה"מ גם אינטרסים כלכליים לא מבוטלים בסוריה ואנשיו מבקשים להבטיח עמדות השפעה במדינה הסורית המתהווה. למרות מחאות ישראליות, קשה לזהות מאמץ עולמי מאורגן להרחקתה של איראן מסוריה.

פרישתו של טראמפ מהסכם הגרעין טלטלה מהותית את המאזן שנוצר בין ההובלה האסטרטגית מטהראן ובין המבצעים האופרטיביים והטקטיים ברחבי המזרח התיכון. מדיניות ההשתלבות הרפובליקנית של רוחאני נמצאת בבעיה קשה עם בריחתן של חברות בינלאומיות רבות מאיראן בעקבות החשש מסנקציות שניוניות אמריקאיות.

עם זאת, גם המאמצים המשה"מיים ליצירת "ציר שיעי" מקרטעים. קיימים כוחות המתנגדים לחזית שיעית בהובלה איראנית, ממוקדת אל-סדר בעיראק ועד קולות בתוך חזבאללה המדגישים את מחויבותו של זה למדינה הלבנונית. המנהיג העליון ממשיך בינתיים לגבות את רוחאני ואת מדיניותו הרפובליקנית, ורוחאני איננו מתכוון להעניק נקודות זכות פוליטיות ליריביו המהפכנים.

לכך יש להוסיף את העובדה שהעם באיראן ממשיך לתמוך ברפובליקנים ולא מראה שום סימנים של תמיכה מחודשת במהפכנים. למעשה, ההפך הוא הנכון. מדיניות מהפכנית אגרסיבית בתוך איראן עשויה להזיק למעמד הפוליטי של אנשי המחנה בחוגי ההנהגה. למחנה המהפכני אין מנהיג פוליטי ברור (סולימאני, ככל

הנראה, לא שואף להיות מנהיג כזה) ויוזמה תוקפנית מצד אנשיו לנטילת השלטון לא תתקבל בברכה על ידי הציבור.

מסקנות

לסיכום, קשה לדמיין מצב בו הנהגת משה"מ בוחרת בהחרפה והסלמה של אסטרטגיות "מהפכניות". הרווח הגדול ביותר יעמוד למשה"מ מהמשך הנוכחות וההתחזקות בסוריה ובתימן, ומניסיונות "בחישה" ברצועת עזה בעזרת הגא"פ. "פיצוץ" שיתבטא בפעילות טרור מוגברת עומד בניגוד לסדר היום של המנהיג העליון ושל הציבור האיראני. עם השנים הפך משה"מ לגוף שכוחו העיקרי בביצוע ופחות בניסוח סדר יום אסטרטגי. יוזמות מקומיות עשויות להבשיל והזדמנויות מקומיות עשויות לקרוץ ואף להוביל לפעולות ממשיות. ובכל זאת, קשה לזהות בהנהגת משה"מ מחויבות להובלתו של כח שיעי רב-לאומי. יעדיו של כח כזה אינם מוגדרים (כך, למשל, יהיה קשה להטיל מיליציות אפגניות לקרב נגד ישראל) וגם הקשרים הבונים אותו שבירים. נדמה שהאפשרויות העומדות בפני משה"מ ליצירת מפנה פרדיגמטי מדולדלות ומוגבלות.

ABOUT THE ICT

Founded in 1996, the International Institute for Counter-Terrorism (ICT) is one of the leading academic institutes for counter-terrorism in the world, facilitating international cooperation in the global struggle against terrorism. ICT is an independent think tank providing expertise in terrorism, counter-terrorism, homeland security, threat vulnerability and risk assessment, intelligence analysis and national security and defense policy. ICT is a non-profit organization located at the Interdisciplinary Center (IDC), Herzliya, Israel.

More information about the ICT can be found at: <https://www.ict.org.il/>